

Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi

Ahmed-i Dâ'î's Mesnevi of Vasiyyet-i Nûşirevân

Emine YENİTERZİ *

Özet

Ahmed-i Dâ'î'nin "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" adlı mesnevisi; Türk edebiyatındaki ahlâkî mesneviler arasında ilk örneklerden olması dolayısıyla önemlidir. Cinaslı kafiyelerle kaleme alınan mesnevi, Ahmed-i Dâ'î'nin dili kullanmaktaki hâkimiyetini ve şairlik gücünü gösterir. Bu makalede eserin metni, muhtevası hakkında bilgi, mesnevideki ayet, hadis ve atasözleri, kafiyelerdeki cinaslar ve eski Anadolu Türkçesine ait kelimelerin sözlüğü verilmektedir.

•

Anahtar Kelimeler

Eski Türk edebiyatı, Ahmed-i Dâ'î, mesnevi, nasihat-name, ahlâkî mesnevi, cinas.
Ahmed-i Dâ'î's Mesnevi of Vasiyyet-i Nûşirevân

•

Abstract

The mesnevi of Ahmed-i Dâ'î named "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" is important because of being one of the first samples of moral mesnevis in classical Turkish literature. The mesnevi which is written by rhymes of homonymy indicates Ahmed-i Dâ'î's power of using language and poetry. The text, information about the content, verses of the Koran, the hadiths and the proverbs in the text, homonymy of the rhymes and dictionary for words of ancient Anatolian Turkish is given in this article.

•

Key Words

Classical Turkish literature, Ahmed-i Dâ'î, mesnevi, book of counsel-advice, moral mesnevi, homonymy.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Ahmed-i Dâ'î, on dördüncü yüzyılın sonu ile on beşinci yüzyılın başında yaşamış (ölm. 824/1421'den sonra); edebiyatımızda Türkçe Divanı ve Çeng-nâme adlı mesnevisiyle tanınmıştır.¹ Çok yönlü ve velud bir şair olan Ahmed-i Dâ'î'nin Türkçe ve Farsça, telif ve tercüme, manzum ve mensur birçok eseri vardır. Bu eserlerin tefsir, tasavvufî mesnevi, evliya tezkiresi, akaid, nasihat-name, sözlük, rüya tabiri, tıp, astronomi ve inşa örnekleri gibi farklı konularda olması, şairin ilgi alanlarının zenginliğine ve bilgi yönünden derinliğine işaret eder.

Kısaca "Vasiyyet-i Nuşirevân" adıyla tanınan; asıl adı "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" olan eser, 115 beyitten oluşan Türkçe bir mesnevidir.² Eserin vezni Çeng-nâme'nin de vezni olan; "*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün*"dür. Tek nüshası, Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığındaki (Nu:735) Ahmed-i Dâ'î Külliyyatı içinde yer almaktadır.³ Şairin adı söz konusu mesnevide şöyle verilmektedir:

Eyâ Dâ'î naşîhatden naşîb al
Naşîhat ağudur evvel şoñı bal (113)

¹ Hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Ahmed-i Dâ'î", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989, s. 56-58.

² Mesnevi daha önce Mahmut Kaplan tarafından metin ve muhteva yönüyle iki makalede ele alınmıştır. Bizim makalemizde mesnevinin transkripsiyonlu metni ile muhteva, metindeki ayetler, hadisler, atasözleri, cinaslar ve sözlük üzerinde daha geniş bir incelemeye yer verilmektedir. (Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nuşirevân Tercümesi", *Erciyes*, S. 191, 1993, s. 23-25; Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nuşirevân Tercümesi", *İslâmî Edebiyat*, S. 19, 1993, s. 34-36.)

³ Mesnevinin tıpkıbasımı ve hakkında ilk geniş bilgi İsmail Hikmet Ertaylan tarafından verilmektedir; İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Örnekleri VII - Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1952, s. 129-133, 299-308.

Mesnevinin Metni:
VAŞİYYET-İ NÜŞİREVÂN-I ‘ÂDİL BE-PÜSEREŞ HÜR MÜZ-İ TÂCDÂR⁴

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ülün

- 1 Gel iy hikmet naşîhat işidenler
Naşîhat hikmet ile iş idenler
- 2 Nazar kııl ‘ibret al hikmet sözinden
Ne aşşı âdemün hikmetsüzinden
- 3 Kulağ dut söz güherden kıymetîdür
Kulağında bulasın kıymet-i dür
- 4 Çü söz bildün biligör ma‘nîsin de
Sözün hod varlığıdur ma‘nîsinde
- 5 Ne söz kim söyleye ‘âkıll bilülü
Anuñ nesri güherdür nazmı lülü
- 6 Kimün [kim] ‘ilm ile hikmet işidür
Dükeli halk anuñ sözün işidür
- 7 Şu kim istedi buldı ‘ilmi Çinde
Bugün oldur muhaqqık ‘ilm içinde
- 8 Bilenle bilmeyenler bir olur mı
Bilüsüz hiç işe tedbîr olur mı
- 9 Eyü ad isteseñ olma bilüsüz
Cihânda olmasun aduñ belüsüz
- 10 İştigil kışşa-i Nüşîrevânı
Ki şâd olsun anuñ rûhı revânı

⁴ İsmail Hikmet Ertaylan, age., s. 299-308. Mesnevinin başında sonradan eklendiğini düşündüğümüz; “Maṭlab Nüşîrevân-ı ‘Âdilün Oğluna Vaşîyyetîdür” şeklinde bir başlık bulunmaktadır. 5b lülü: Aslı lü‘lü’, metinde bilülü-lülü cinasını sağlamak için böyle yazılmıştır. 7a istedi: Metinde harflerin tekrarıyla yanlış yazılmıştır.

- 11 Cihānı dutmuş idi ‘adl ü dādı
Eyülük birle meşhūr idi adı
- 12 Kaçan kim vaḳti āḫir oldu şāhuñ
İrişdi ḳudreti ḫükmi İlähuñ
- 13 Ulu oğlı ki şāhuñ Hürmüz idi
Kemāl-i ‘aḳl içinde gürbüz idi
- 14 Revān oḳutdı Hürmüz Tācdārı
Aña ışmarladı hep tāt u dārı
- 15 Dağı bir kaç naşīḫat virdi aña
Ki tā bir gün anı ḫayr ile aña
- 16 Didi iy tende cānum nūr-ı dīdem
Sa‘ādet bāđı içre nev-resīdem
- 17 Ciger güşem iki gözümde baḫtum
Saña ışmarladum uş tāt u taḫtum
- 18 Geçürdüm nevbeti nevbet senüñdür
Giderven ‘ömr ile devlet senüñdür
- 19 Saña benden baña Ḥaḳdan emānet
Cihānı ‘adl ile dārü’l-emān it
- 20 Dürüş kim dünyede ḳalsun eyü ad
Añılduḳça disünler āferīn bād
- 21 Şu resme ḫaḳ ile olma mücādil
Diyeler ḳanı Nüşīrvān-ı ‘ādil
- 22 Bilürsin kim dedeñ şāh-ı Ḳubādı
Cihāndan gitdüğünde ḳıldı şādī
- 23 Didi Nüşīrevān tek şehriyār uş
Cihānda ḳaldı bizden yādīgār uş

- 24 Cihānı ben daḥı kıldum temāşā
Ve līkin iltemedüm anı başa
- 25 Giderven uş saña kıldum vaşıyyet
Ki ḥayr olsun ḳamu göñlüñde niyet
- 26 Cihānuñ varlığına ğırra olma
Güneşsin himmet içre zerre olma
- 27 Niçe Hürmüz gelüpdür bu cihāna
Kim adı girmemişdür dāsītāna
- 28 Ḳanı Ferruḥ Hümāyün u Ferīdün
Ne kıldı bunlara bu çarḥ-ı gerdün
- 29 Ḳanı İskender ü Cemşīd ü Behrām
Ki ‘ālem ḥükmine olmuş idi rām
- 30 Ḳanı Keyḥusrev ü Dār’ibn-i Dārā
Felek anlar bile kıldı müdārā
- 31 Süleymān kim ḳamu āfāk u eṭrāf
Cihānı dutmuş idi Ḳāf u tā-Ḳāf
- 32 Çün ol taḥtın yil üzre muḥkem itdi
Anuñçün yil gibi geldi vü gitdi
- 33 Cihān bir yil durur şu üzre bünyād
Bir avuç toprağ ile olmaz ābād
- 34 Çü sensin pāk-sīret ‘aḳlı kāmīl
Her işde ‘aḳl ile olğıl mu‘āmil

24b başa: Metinde paşa şeklindedir. Anlam itibariyle düzeltilmiştir.

26a ğırra: Metinde ğarra şeklinde harekelenmiştir.

27a gelüpdür: Metinde gelipdür. Dönem özellikleri dikkate alınarak düzeltilmiştir.

- 35 Olur ‘aql-ı dükel erkân-ı devlet
Zirâ ‘aql issidür erkân-ı devlet
- 36 Çü ‘aql oldı sa‘âdetler ulusı
Dutanlar ‘aql ile dutdı ulusı
- 37 Kaçan söz söyleseñ fikr eyle evvel
Sözün vâzıh gerek yok kim mü’evvel
- 38 Hilâfuñ yoğ ise kavlüñde lâf it
Hilâf-ı kavı ile olmaz hilâfet
- 39 Çü sözlerün begi begler sözidür
Güherdür kendüzi begler sözi dür
- 40 Dilidür âdemîñ tercümânı
Ne kim gönünde var keşf eyler anı
- 41 Şu yirde kim gelür sözden melâlet
O yirde dilüñi söyletme lâl it
- 42 Kulağ iki durur âdemde dil bir
Gel imdi eyle bu hikmetde tedbîr
- 43 Ki ya’nî ‘aql olan uşlu kişi de
Sözi bir söyleye iki işide
- 44 İşün öñin soñın fikr eyle ilkin
Ki tâ ‘ayb itmesün her nâ-kes ilgin
- 45 Eger hüküm ile hağansın yed-ârâ
Gerek her işde tederîc ü müdârâ
- 46 Ulular tanışıklı tağ aşar dir
Bilüsüz âdem issüz tağa şâr dir

35a devlet: Mısra’ın sonuna muhtemelen bir önceki beyitle karıştırılarak “kâmil” yazılmış, “devlet” kelimesi sonradan üste ilave edilmiştir.

40a tercümânı: Metinde böyle harekelenmiştir.

- 47 İş işler dünle yoksul tanışıkda
Ki gündüz işlemez sultān ışıkdā
- 48 Kolayını gözet inen bilişüñ
Ki tā yad olmasun senden bilişüñ
- 49 Ne iş kim başlasañ anı tamām it
Ki işler yüz duta saña tamāmet
- 50 Eyü olsun işüñ çün sen eyüsin
Eyüler her işüñ işler eyüsin
- 51 Sen eyelük it şuya şal kim eyüdür
Zirā eyelük iden bulmuş eyü dür
- 52 İvek olma dölek ol her bir işde
Ki tā reşk eylesün senden ferişte
- 53 Şu kim elinden iş gelmez deyerdür
İşine girmedüñ işi deberdür
- 54 Kimüñ kim ‘aqlı var baş beynisinde
Ağır başlıdur işler beyni sinde
- 55 Şu ten kim olmaya anda ağır baş
Yüregi kan olur dāyim bağır baş
- 56 Ğazab vaqtinde key şabr it hālīm ol
Ĥaķīka[t]de şabūr oldur hālīm ol
- 57 Hevā İskenderin hadden geçürme
Heves Ye’cücini sedden geçürme
- 58 Er iseñ nefsüñe hey di birer de
Ki kırk aşlan güci vardur bir erde

51b dür: Muhtemelen beyitteki cinasa dikkat çekmek için vav ile yazılmıştır.

- 59 Erenler nefse meyl eyler degüldür
Şu kim nefse ider meyl er degüldür
- 60 Karıncadan işit hâkkin kelâmuñ
Süleymân gibi meşhûr ola nâmuñ
- 61 Gönülde dutma dünyâ sevgüsini
Ki yoldan iyledür ol sevgü sini
- 62 Bağa gör dünyenüñ yoqdur beķası
Beķasuz dünyeye neyçün baķası
- 63 Anuñ kim yoq beķası i'tibarı
Nesine aldanur 'aql issi bārī
- 64 Ecel gelse amān virmez belādür
Ne tiryāķ aşşı eyler ne belādür
- 65 Azıqlan yol uzaķ menzil ıraķdur
Yalıñ oddan yalıncaksın ıraķ tur
- 66 Ğanīmet dut yi iç hoş elde varın
Benüm sanma güç idüp il davarın
- 67 Ğazīne boş olup olmazsa genci
Yig andan kim tola halkuñ ilenci
- 68 Kayurma göñlüñi hoş dut hemīşe
Ayıķ ol illā ser hoş dut hemīşe
- 69 İderseñ düpdüz eyle luţf u in'ām
Gözet miķdārını ger hāşş u ger 'ām

68a kayurma: Metinde kayırma.

69a düpdüz: Metinde tıpdüz. Kelime 86. beyitte düpdüz şeklinde geçmektedir. Tutarlılık sebebiyle bu yazılış tercih edilmiştir.

- 70 Kime kim va‘de kılsañ kıl vefāsın
Dimesünler gönülden bī-vefāsın
- 71 Anuñ kim kavline yoqdur hilāfı
Kayurmaz ger ne deñlü ursa lāfı
- 72 İcün taşuñ bir olsun şırf u sāde
Ne fi‘lün kem ne hod kavluñ ziyāde
- 73 Egerçi cümle ‘ālem cevher ister
Neyise cevherün sen anı göster
- 74 Kimün nefsinde hāliş cevheri var
Añadur cevherī katında miqdār
- 75 Saşıngıl zerķ ile kibr ü riyādan
Utan ‘izz ü celāl-i Kibriyādan
- 76 İdingil şıdķ ile ihlāşı pīşe
İşün ihlāş u şıdķ olsun hemişe
- 77 Nice kim tahtuñı eyler yüce Hāķ
Tevāzu‘ birle olsun gönlüñ alçaķ
- 78 Kimi görseñ sen ikrām u selām it
Olasın dillerinden tā selāmet
- 79 Gerek olsun melik yā ķul ķıl ikrām
Ķula ikrām ile olur melik rām
- 80 Hüner ehlin gözet ‘aybına baķma
Güher kıymetlüdür boncuġa daķma
- 81 Dikensüz gerçi kim ‘ālemde gül yoķ
Velī gülsüz diken vardur degül yoķ

76b İşün: Metinde Şıdķ işün şeklindedir, vezin ve anlam itibariyle düzeltilmiştir.
81b degül: Metinde digül biçiminde hareketlenmiştir.

- 82 Hünermendüñ niçe kim ‘aybı çokdur
Ve lîkin gevherîñüñ kıdri yoqdur
- 83 Kişinüñ gevheri varlık hünerdür
Anuñçün kıymeti yoq kem güherdür
- 84 Niçe kim kıymeti olmazsa âhîr
Ayağ altında qalmaz hod cevâhîr
- 85 Kimesne ‘aybına ta‘n itme zinhâr
Kişi bilmez ki bu yolda neler var
- 86 Ra‘iyyetde yürüt düpdüz yasağı
Ki tâ güç itmeye şayruya sağı
- 87 Ra‘iyyet kendü nite qorhısı ni
Qaçan bilmeye begler qorhusını
- 88 Düz olsun cümle halka ‘adl ü dâduñ
Nuşirvân gibi meşhûr olsun aduñ
- 89 Yavuz hırsuz kişiye kıılma yardım
Dime kim ol uyurdu ben uyardum
- 90 Eger fırsat bulursa ol yavuzlar
Niçe eyülerüñ adın bozarlar
- 91 İki yüz gösteren ger biñ eger yüz
Olursa dut yüzünüñ derisin yüz
- 92 Qalem tek kimde kim vardur iki dil
Başını kes dağı dilin iki dil
- 93 Boyun şunmayanüñ başın teninden
Ayır kim ayruğı tâ qorqa senden

83b kem: Metinde kim, anlam gereğı düzeltilmiştir.

88b Nuşirvân: Metinde Nişirvân şeklinde harekelenmiştir.

- 94 Saña kim sığnu gelse hoş dut anı
Ki Tañrı hoş dutar hem hoş dutanı
- 95 Emîn olma sakın düşmenlerüñden
Ki nāgeh oñmasun düşmenler öñden
- 96 Deminde iş ider bir er yüz erlik
Egerçi ‘ūd işin itmez yüzerlik
- 97 Şu kim aşlan olur düşmenlerine
Şıçan olur girür düşmenler ine
- 98 Anuñ kim ‘aybı yokdur erdeminde
Belürdür erdemini er deminde
- 99 Savaşda yil yanar od ol çerici
Degül kim yil binüp od ölçerici
- 100 Çü yarın utanur kalkan bahādur
Bugün her ne yir ise kan bahādur
- 101 Şu kim kullukda hoş hizmet eridür
Ne deñlü hoş dutarsañ key yiridür
- 102 Her işde Tañrıya yalvar du‘ā kıl
Kim ansuz bitmez iş iy merd-i ‘āqıl
- 103 Sa‘ādet Tañrınıñ bahşâyışidür
Anı şanma ki kuvvet güşişidür
- 104 Şular kim Tañrıyı hāzır görürler
Her işi āhirine irgürürler
- 105 Dürüş haqdan seçe gör bātil ismin
Ki bātil şanmayasın Haq tılısmın
- 106 Şular kim haqqı bātil eylediler
Ol olmaz likin anlar eyle diler

- 107 Hâkı ister iseñ bul kendüzüñden
Bilesin giceñi tâ gündüzüñden
- 108 Göñül ele getür elden gelürse
Müsülmân olsun ol yâ gebr ü tersâ
- 109 Esirge Hâliķuñ halkına raħm it
İder raħm idene Hâliķ da raħmet
- 110 Ža‘if olanlaruñ göñli ķavîdür
Saķın yıķma göñül Tañrı evidür
- 111 Bağışla suçları ‘afv it günâhı
Ki tâ ‘afv eyleye sende İlâhî
- 112 Kâbül itmek nařîhatdür sa‘âdet
Zihî devlet anuñ kim kılsa ‘âdet
- 113 Eyâ Dâ‘î naşîhatden naşîb al
Naşîhat ağudur evvel řoñı bal
- 114 Naşîhat kim dutarsa baħtludur
Eger yařda kiçi yolda uludur
- 115 Naşîhatden bulur devlet erenler
Anuñla menzile irdi irenler

Mesnevinin Muhtevası:

“Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püseres Hürmüz-i Tâcdâr”; vasiyet-name, siyaset-name veya nasihat-name (pend-name) türlerinin özelliklerini aksettiren, ahlâkî ve didaktik bir muhtevaya sahiptir. Edebiyatımızda Lokman Hekim, Aristo ve Eflâtun’un öğütleri müstakil eserler veya mesnevilerin bölümleri olarak kaleme alınmışlardır. Ahmed-i Dâ‘înin mesnevisinde de adaletiyle tanınmış İran hükümdarı Nuşirevan’ın, oğlu Hürmüz’e nasihatleri konu edilmektedir. Eserin, Farsçadan tercüme olduğu düşünölmektedir. Rivayete göre Nûşirevân’ın on yedi dilimden oluşan bir tacı vardı ve tacın her diliminde değişik öğütler yazılı idi. Yılın belirli bir zamanında bu tac hazineden çıkarılır ve

halkın öğütlerden istifade etmesi için sergilenirdi.⁶ Tacin üzerindeki öğütler, Fars edebiyatında değişik eserlere konu olmuş, aynı muhteva Türk edebiyatında da manzum veya mensur, müstakil eser veya bölüm olarak ele alınmıştır.⁷ Bunlardan biri de Bedr-i Dilşâd'ın, **Kabus-nâme**'nin tercümesi olan **Murâd-nâme**'nin 49. bâbıdır. Bedr-i Dilşâd'ın, **Kabus-nâme** müellifinden naklen verdiği bilgiye göre bu nasihatler Abbasî halifesi Me'mun (813-833) tarafından Nûşirevân'ın türbesinde Pehlevî yazısıyla kaydedilmiş olarak bulunmuş; önce Arapçaya, sonra da Farsçaya tercüme edilmiştir.⁸

Nûşirevân'ın oğlu Hürmüz'e nasihatlerini konu edinen eserlerde hem bir sultanda olması gereken niteliklere dair öğütler, hem de her insanı, özellikle gençleri hedef alan ahlâkî nasihatler vardır. Ahmed-i Dâ'î'nin mesnevisinde de aynı muhtevayı görüyoruz. Mesnevinin ilk dokuz beyti mukaddimedir. Telif olduğu izlenimi veren bu beyitlerde nasihatın önemi, bilgili insanların sözünün değeri, ilim öğrenmenin gerekliliği anlatılır. İnsan dünyada iyi bir isim bırakmak için iyi işler yapmalıdır.

Nûşirevân bu yolu tutmuş, ülkesini adaletle yönetmiş, iyi bir nam sahibi olmuştur. Ölümü yaklaşınca büyük oğlu Hürmüz'ü yanına çağırarak, devleti, tacını ve tahtını ona emanet ederken bazı nasihatler vermiştir. Nûşirevân'ın babası Şâh Kubâd ölürken arkasında Nûşirevân gibi bir yadigar bıraktığı için mutlu olmuştur. Nûşirevân da aynı mutluluğu yaşamak için oğlunun öğütlerine uymasını ister.

Sultan her şeyden önce adil olmalı, dünyada iyi bir ad bırakmalıdır. Halkla mücadele etmemeli, uyum içinde olmalıdır. İyi niyetli olmalı, dünyadaki saltanatıyla gururlanmamalıdır. Ferruh, Hümâyûn, Ferîdûn, İskender, Cemşîd, Behrâm, Keyhusrev ve Dârâ benzeri birçok büyük sultan yeryüzünde saltanat sürmüştür. Hz. Süleyman dünyaya hâkim olmuş, tahtı rüzgârla taşınmış ama saltanatı da rüzgâr gibi gelip geçmiştir. Dünya saltanatı, malı geçicidir. İnsan, özellikle de sultan ve devlet adamları akıllı olmalıdır. Ulusu yönetmek, birliği korumak için akıllı olmak şarttır.

Dâ'î, mesnevide ilim, adalet ve aklın öneminden sonra, konuşma adabı hakkında bilgi ve öğütler verir. İnsan düşünmeden konuşmamalı, sözü anlaşılır

⁶ **Pend-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nu: 5385, yk. 294b.

⁷ Za'ferânî Mehmed Zühdi b. Mehmed, **Hâzâ Kitâb-ı Pend-nâme-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Bölümü, Nu: 1981, 16 yk. (mensur); **Pend-nâme-i Anûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Nu: 3780, yk. 143b-151a (Farsça mesnevi); **Pend-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nu: 5385, yk. 294a-297a (mensur); Adem Ceyhan, **Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme'si**, İstanbul 1977, C. II, s. 987-998; Mehmet Akif Alkaya, **Taşlıcalı Yahyâ-Kitâb-ı Usûl**, İnönü ÜSBE, Yayınlanmamış YLT, Malatya 1996, s. 260-261 (Keykubâd'ın oğluna öğütleri).

⁸ A. Ceyhan, age., C. I, s. 183.

olmalıdır. Sözde ikilik olmamalı, insanın sözü ile işi birbirine uygun olmalıdır. Sözlerin sultanı, sultanların sözüdür. Söz, insanı anlatır, gönlünde gizli olanı açıklar. Kötü sözler söylemektense susmayı tercih etmelidir. İnsanda iki kulak, bir dil vardır. Bunun hikmetini bilen akıllı kişi, bir söyleyip iki dinler.

Her işin başında sonunu düşünmelidir. Böyle yapanlar halkın kınamasından emin olur. İnsan sultan da olsa her işte tedbirli olmalı, bilenlerle istişare etmelidir. Zira danışan dağ aşar. Yoksul danışarak gece de olsa işini yapar ama sultan danışmazsa gündüz bile o işi başaramaz. Her işin kolay yolu bilinmeli, başlanan iş tamamlanmalıdır. İyi insanın yaptığı işler de iyidir. Kimse takdir etmese bile iyilik yapıp suya atmalıdır. Böyle yapan kıymetli inci bulur. Acele etmemeli, temkinli davranmalıdır. Elinden iş gelmeyen beceriksizlerin işi mahvetmemesi için dikkat etmek gerekir. Ağırbaşlı olmayan, yani aklı başında olmayanlar her zaman pişman olur.

Sultanlarda olması gereken bir diğer özellik de "hilm" yani yumuşak huy-luluktur. Özellikle öfke anında sabırlı ve hoşgörülü olmak gerekir. Sultan şahsî isteklerine esir olmamalıdır. Nefsine galip olan er kişide kırk aslan gücü vardır. Gerçek er nefesine hâkim olan, isteklerini dizginlemeyi bilendir. Sultan karınca misali aciz kulunun sözünü duyarsa, Hz. Süleyman gibi nam sahibi olur.

Gönülde dünya sevgisine yer vermek hatadır. Çünkü dünyaya düşkünlük insanı doğru yoldan çıkarır. Bu dünya geçicidir, geçici olana değer verilmez. Ancak akılsızlar bu fani dünyaya aldanır. Ölümüne çare yoktur, her insan ölecektir. Bu yüzden cehennem ateşinden korunmak için hazırlık yapmalıdır.

Sultan dünyada iken kazandığını keyifle yemelidir ancak hiç kimseye zorbalık taslamamalı, kimsenin malına haksızca el uzatmamalıdır. Devletin hazinesi daima dolu, sultan da kaygıdan uzak, mutlu olmalıdır. İnsanlara ihşanda bulunurken eşitliği gözetmek gerekir. Verilen söze sadık olmalı, insanın içi dışı bir olmalı, işi ve sözü birbirine uymalıdır. Herkesin cevhere kıymet verdiği bilinir. Gerçek cevher, insanın şahsiyetidir.

Cenabı Hakk'ın büyüklüğünden utanmalı, gurur ve iki yüzlülüğünden sakınmalıdır. Her zaman doğruluk ve samimiyetle davranmak gerekir. Alçak gönüllü olanları Allah yüceltir. Ayrım yapmadan herkese selam vermeli, ikramda bulunmalı; hüner sahiplerine değer vermelidir. Dünyada dikensiz gül yoktur ama gülsüz diken vardır. Herkesin kusuru olabilir. Ancak gerçek değer insanın şahsiyetindedir, dolayısıyla insan mal mülkle kıymet kazanmaz. Başkalarında kusur aramamalı, kimseyi kınamamalıdır.

Hükümdar, halkına eşit davranmalı, güçlünün güçsüzü ezmesine engel olup eşitliği sağlamalıdır. Halk devlet adamlarından korkmamalıdır. Kötülere yardım etmekten uzak durmalıdır çünkü aslı kötü olanlar ellerine fırsat geçince

iyi insanlara zarar verir. İkiyüzlü insanlardan da uzak durmalıdır. Kalem gibi iki dili olanın başını kesmek gerekir. Sultana itaat etmeyenleri başkalarına ibret olması için mutlaka cezalandırmalıdır. Hükümdardan yardım isteyenlere yardım etmelidir, Allah insanlara iyi davrananları sever. Düşmanlara karşı daima uyanık olmalı, bu konuda rehavete düşmemelidir. Öd ağacı ne kadar kıymetli ise de yüzerliğin yerini tutmaz ama bazen bir kişi yüz kişinin işini yapabilir. Aslan gibi güçlü bir er düşmanı ezebilir fakat sıçana benzeyen bir düşman insanın can evine ulaşabilir. Bu yüzden dikkatli olmalı, düşmanı küçümsememelidir.

Kusursuz, faziletli kişinin değeri zorluk anında ortaya çıkar. Bu yüzden sultanın savaşta üstün bir çaba göstermesi, bir ateş topu olması istenir. Bu gayret bütün askerlerde olmalıdır zira askere gösterilen ihtimamın karşılığı budur. Sultana hizmette kusur etmeyenleri hoş tutmalıdır. Her işte Allah'ın yardımını dilemeli, dua etmelidir. Cenabı Hakk'ın yardımı olmadan başarıya, mutluluğa ulaşamaz. Bu gerçeği bilerek Allah'a dayananlar her işin hakkından gelir. Bu arada hak ve batılı birbirinden ayırt etmeyi bilmek lâzımdır. İnsan hem Cenabı Hakk'ı hem de doğru tavrı kendi içinde bulmalıdır. Gönüle değer vermeli; Müslüman, Hristiyan veya Mecusî ayrımı yapmadan insanların gönüllerini kazanmaya çalışmalıdır. Allah'ın yarattığı her kula merhamet göstermelidir. Böyle yapana Allah da merhametle muamele eder. Zayıf, garip kişilerin gönlü kuvvetlidir, bu yüzden Allah'ın evi hükmündeki gönlü yıkmaktan sakınmalıdır. Allah, başkalarının suçlarını bağışlayanları affeder.

İnsan kendisine verilen öğütleri dinler ve bunlara uyarsa büyük mutluluğa ulaşır. Nasihatın başı zehir, sonu bal gibidir; yani öğütlere uymak zordur fakat neticede insanın kazancı büyüktür. Nasihatlere uyan yaşça küçük olsa da yolda büyük olur, değerine değer katar. Öğütlere kulak verenler yüceliğe ve ideallerine ulaşır.

Muhtevanın özetinden de görüleceği gibi; eser vasiyet-name, siyaset-name ve nasihat-name türlerine dâhil ahlâkî bir mesnevidir.

Mesnevideki ayet, hadis ve atasözleri

Vasiyyet-i Nûşirevân her ne kadar tercüme bir eser de Ahmed-i Dâ'î mesneviyi telif hâle getirmek için çaba sarf etmiş, eserini dinî ve millî unsurlarla zenginleştirmiştir. Nasihat-name tarzında bir eserde bulunabilen ayet, hadis ve atasözlerini bu mesnevide de görüyoruz. Ayet ve hadisler manen iktibasla veya telmihle verilmiştir. Atasözlerinin ise bir kısmının günümüzdeki söylenişleriyle aynı, bir kısmının da muhteva yönüyle benzerlik gösterdiği dikkati çekmektedir.

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39/9):

Bilenle bilmeyenler bir olur mı
Bilüsüz hiç işe tedbîr olur mı (8)

“Batılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kısıyorak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör.” (Mü’min, 40/5)

Şular kim hakkı bātil eylediler
Ol olmaz lîkin anlar eyle diler (106)

“...affeder, kusurlarını başına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki Allah çok başıslayan, çok esirgeyendir.” (Tegâbün, 64/14)⁹; “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.” (hadis)

Esirge Hâlikuñ halkına raħm it
İder raħm idene Hâlik da raħmet (109)

“İlim Çin’de de olsa arayınız.”(hadis):

Şu kim istedi buldı ‘ilmi Çinde
Bugün oldur muħaħkık ‘ilm içinde (7)

“Ya hayır söyle, ya da sus.” (hadis):

Şu yirde kim gelür sözden melâlet
O yirde dilüñi söyletme lâl it (41)

“İnsan savaşmakla kahraman olmaz. Asıl kahraman öfkelendiği zaman kendisine hâkim olandır.” (hadis):

Ğazab vaktinde key şabr it ħalîm ol
Ĥaħîka[t]de şabür oldur ħalîm ol (56)

“Müjdeleyiniz, korkutmayınız; kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.” (hadis):

Kolayını gözet iñen bilişüñ
Ki tā yad olmasun senden bilişüñ (48)

⁹ Beyitte iktibas değil, telmih vardır. Âl-i İmrân, 3/134 ve Mâide, 5/13 ayetleri de benzer muhtevadadır.

“Kişi dilinin altında gizlidir.” (Hz. Ali’nin sözü); *“Dil yüreğin keşçesidir.”*(Ordu atasözü)¹⁰:

Dilidür âdemîniñ tercümânı
Ne kim gönlinde var keşf eyler anı (40)

“Dünyada insanın namıdır kalan, bâkisi yalandır, yalandır, yalan.” (atasözü)¹¹:

Dürüş kim dünyede ıalsun eyü ad
Añıldııça disünler âferîn bād (20)

“Önce düşün, sonra söyle.” (atasözü)¹²:

Kaçan söz söyleseñ fikr eyle evvel
Sözün vâziğ gerek yok kim mü’evvel (37)

“Mülûkü’l-keîâm kelâmü’l-mülûk.”, *“Beyden gelen bey sayılır.”* (atasözü)¹³:

Çü sözlerün begi begler sözidür
Güherdür kendüzi begler sözi dür (39)

“Göz iki, kulak iki, ağız tek, çok görüp çok dinleyip az söylemek gerek.” (atasözü)¹⁴:

Kulağ iki durur âdemde dil bir
Gel imdi eyle bu hikmetde tedbîr (42)

“Bir söyle iki dinle.”(atasözü)¹⁵:

Ki ya’nî ‘aql olan uşlu kişi de
Sözi bir söyleye iki işide (43)

¹⁰ Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I, Ankara 1996, s. 94.

¹¹ İ. Hilmi Soykut, Türk Atalar Sözü Hazinesi, İstanbul 1974, s. 75.

¹² Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II, İstanbul 1988 (7. bs.), s. 409.

¹³ Aksoy, age., s. 187.

¹⁴ Süreyya Beyzadeoğlu (hzl.), Şinasi, Durub-ı Emsâl-i Osmaniye, İstanbul 2003, s. 127.

¹⁵ Aksoy, age., s. 199.

“Düşüne düşünme görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi.” (atasözü)¹⁶:

İşüñ öñin şoñın fikr eyle ilkin
Ki tâ ‘ayb itmesün her nâ-kes ilgin (44)

“Danışan dağı aşmış, danışmayan(ın) yolu şaşmış.” (atasözü)¹⁷:

Ulular tanışıklı tağ aşar dir
Bilüsüz âdem issüz tağa şâr dir (46)

İş işler dünle yoksul tanışıkda
Ki gündüz işlemez sulţân ışıqda (47)

“İş insanın aynasıdır.” (atasözü)¹⁸:

Ne iş kim başlasañ anı tamâm it
Ki işler yüz duta saña tamâmet (49)

“İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir.” (atasözü)¹⁹:

Sen eyelük it şuya şal kim eyüdür
Zirâ eyelük iden bulmuş eyü dür (51)

“Acele işe şeytan karıştır.” (atasözü)²⁰:

İvek olma dölek ol her bir işde
Ki tâ reşk eylesün senden ferişte (52)

“Ecele çare bulunmaz.” (atasözü)²¹:

Ecel gelse amân virmez belâdur
Ne tiryâk aşşı eyler ne belâdür (64)

---

¹⁶ Aksoy, age., s. 254.

¹⁷ Aksoy, age., s. 228.

¹⁸ Aksoy, age., s. 330.

¹⁹ Aksoy, age., s. 336.

²⁰ Aksoy, age., s. 107.

²¹ Aksoy, age., s. 256.

menin içinde vermek tarzındaki yaygın tarifine karşılık; Ahmed-i Dâ'î'nin son iki heceyi kullandığı tespit edilmektedir. “mücâdil/‘âdil(21)” bu cinas şekline bir örnektir.

Mesnevideki cinasların tasnifi aşağıda verilmektedir.

Cinas-ı tâm

işidür	aña
işidür (6)	aña (15)
devlet	ulusı
devlet (35)	ulusı (36)
ilkin	bilişüñ
ilgin (44)	bilişüñ (48)
baş	ol
baş (55)	ol (56)
beķası	belâdur
baķası (62)	belâdür (64)
yüz	dil
yüz (91)	dil (92)
bahâdur	
bahâdur (100)	

Cinas-ı mürekkeb (Cinas-ı mefrûk)

işidenler	hikmet sözinden
iş idenler (1)	hikmetsüzinden (2)
ķiymetîdür	ma'nîsin de
ķiymet-i dür (3)	ma'nîsinde (4)
'ilmi Çinde	emânet
'ilm içinde (7)	dârü'l-emân it (19)

sözidür sözi dür (39)	tamām it tamāmet (49)
eyüdür eyü dür (51)	beynisinde beyni sinde (54)
birer de bir erde (58)	sevgüsini sevgü sini (61)
ırağdur ırağ tur (65)	elde varın il davarın (66)
selām it selāmet (78)	korhısı ni korhısını (87)
dut anı dutanı (94)	düşmenlerüñden düşmenler öñden (95)
yüz erlik yüzerlik (96)	düşmenlerine düşmenler ine (97)
erdeminde er deminde (98)	ol çerici ölçerici (99)
eylediler eyle diler (106)	rahm it rahmet (109)
Cinas-ı mürekkeb (Cinas-ı merfû)	
melālet söyletme lāl it (41)	tağ aşar dir tağa şār dir (46)
tanışıkda sulṭān ışıqda (47)	eyler degüldür meyl er degüldür (59)
ikrām melik rām (79)	‘ālemde gül yoğ degül yoğ (81)

yasağı
şayruya sağı (86)

du‘ā kı
‘ākı (102)

hāzır görürler
irgürürler (104)

bātl ismin
tılsımın (105)

naşb al
bal (113)

Cinas-ı Nâkıs (Cinas-ı mutarra)

bilülü
lülü (5)

dādı
adı (11)

ad
bād (20)

Dārā
mūdārā (30)

evvel
mü‘evvel (37)

hılāfi
lāfi (71)

dāduñ
aduñ (88)

yardı
uyardum (89)

sa‘ādet
‘ādet (112)

Cinas-ı mükerrer

bir olur mı
tebīr olur mı (8)

Nūşīnrevānı
revānı (10)

mücādil
‘ādil (21)

Behrām
rām (29)

itdi
gitdi (32)

kişide
işide (43)

lāf it
hılāfet (38)

tercümānı
anı (40)

bir
tedbîr (42)

işde
ferište (52)

i'tibârı
bârî (63)

in'âm
'âm (69)

kibr ü riyâdan
Kibriyâdan (75)

eridür
yiridür (101)

baht(u)ludur
uludur (114)

Cinas-ı muharref

bilüsüz
belüsüz (9)

Tâc(1)dârı
tâc u dârı (14)

yed-ârâ
müdârâ (45)

kendüzüñden
gündüzüñden (107)

erenler
irenler (115)

Cinas-ı Lâhık

bahtum
tahtum (17)

ğırra olma²⁶
zerre olma (26)

deyerdür
deberdür (53)

hadden geçürme
sedden geçürme (57)

bağma
dağma (80)

çoğdur
yoğdur (82)

ķavîdür
evîdür (110)

²⁶ Metinde ğarra şeklinde harekelenmiştir.

Mesnevideki Arkaik Kelimeler:

Vasiyyet-i Nûşirevân'da Eski Anadolu Türkçesi'ne ait kelimeler dikkati çeker. Bu kelimelerden bazıları Türkçe Divan'da veya Çeng-nâme'de kullanılmamıştır. Mesnevideki arkaik kelimeler aşağıda liste hâlinde verilmektedir.

ağu	Zehir.
aşşı	Yarar, çıkar, kazanç, kâr.
ayruk	Artık, bundan sonra; başka, diğer.
azıklan-	Erzak edinmek, hazırlanmak.
baş	Yara.
belüsüz	Belirsiz, meçhul.
bile	İle.
bilış	Bildik, tanıdık, dost, aşına; marifet.
bilü	Bilgi, irfan, ilim, idrak.
bilülü	Bilgili, âlim, hakîm.
boyun şun-	İtaat etmek.
çerici	Askeri olan, komutan.
deber-	Eşelemek, kurcalamak; öldürmek; bozmak.
deyer	Beceriksiz(?).
dölek	Temkinli.
dükel	Bütün, cümle, herkes.
dünle	Geceleyin.
düpdüz	Baştan başa, tamamıyla.
dürüş-	Çalışmak, çabalamak, sebat etmek.
düz	Eşit, müsavi.
eyle	Öyle.
güç it-	Zorlamak, baskı yapmak; zulmetmek.
ıraç	Uzak.
ilenc	Beddua; azarlama.
ilgin	Garip, âciz, miskin, sefil.
ilt-	İletmek, götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek.
imdi	Şimdi, artık, o hâlde, öyleyse.
iñen	Çok, pek, daha çok, gayet, ziyade.
irgür-	Ulaştırmak, yetiştirmek.
issi	Sahip, mâlik.
issüz	Boş, تنها, sahipsiz.
ivek	Acele; aceleci.
iyle- (egle-)	Oyalamak, alıkoymak.
kaçan	Ne zaman, ne zaman ki.

kanı	Hani, nerede.
ıayur-	Kayılanmak, tasalanmak.
kendüzi	Kendisi, şahsı, nefsi.
key	Çok, pek, gayet; iyice.
kiçi	Küçük.
nite	Nasıl.
od	Ateş.
oıut-	Çaıırtmak.
oñ-	İyileşmek; feyiz ve bereket bulmak.
ölçer-	Ateşini parlatmak için karıştırmak; kışkırtmak.
şag	Saıılam, saıılıklı.
şayru	Hasta.
sııınu gel-	Sııınmak.
sin	Mezar, kabir.
ıanışııı	İstişare, danışıma.
tek	Gibi.
uşlu	Akıllı.
uş	İşte, şimdi.
yad	Yabancı.
yalıñ	Alev.
yalıncaıı	Çıplak.
yavuz	Kötü, fena; yaman.
yig	Daha iyi, üstün.
yil-	Koşmak, acele etmek.

Sonuç

Ahmed-i Dâ'î'nin kısaca "Vasiyyet-i Nuşirevân" adıyla tanınan; asıl adı "Vasiyyet-i Nüşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" olan 115 beyitlik Türkçe mesnevisi edebiyatımızda vasiyet-name, siyaset-name ve nasihat-name türlerinin özelliklerine sahip, ahlâkî bir mesnevidir. Muhtemelen Farsçadan tercüme olan mesnevi, Anadolu sahasında kaleme alınan vasiyet/nasihat yollu ve çocuk muhatap alınarak yazılan eserler için ilk örnek olarak kabul edilir. Aruz vezninin ustalıkla uygulandııı mesnevinin cinaslı kafiyelerle kaleme alınması dikkat çekici bir özelliktir. Dolayısıyla bu küçük eser, Ahmed-i Dâ'î'nin dile hâkimiyetinin ve şairlik gücünün önemli bir göstergesidir. ©